

Якубець Альона Віталіївна
кандидатка історичних наук
провідна наукова співробітниця,
відділ тимчасових експозицій,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
museum_kyiv@ukr.net

Alyona V. Yakubets
Candidate of Historical Sciences (PhD),
Leading Researcher,
Department of Temporary Exhibitions,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

**ПОБУТОВА ТЕХНІКА ЯК НОВИЙ ЧИННИК ПОВСЯКДЕННЯ
ЖИТЕЛІВ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В 1950-Х – 1960-Х РОКАХ
(ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ МАТЕРІАЛІВ ФОНДОВОЇ КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ
УКРАЇНИ)**

**HOUSEHOLD APPLIANCES AS THE NEW FACTOR OF EVERYDAY LIFE OF THE INHABITANTS OF
SOVIET UKRAINE IN THE 1950S – 1960S (USING MATERIALS FROM THE FUND COLLECTION OF THE
NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY OF UKRAINE)**

Анотація

У статті з'ясовано обставини появи упродовж 1950-х – 1960-х рр. у житті пересічних українців побутової техніки як звичного чинника повсякдення. Проаналізовано причини цілковитого відставання СРСР у цій сфері від країн Західної Європи та США. Розглянуто проблематику забезпечення населення радянської України товарами тривалого використання та рівень їхньої доступності для споживачів. Висвітлено негативні явища та тенденції, притаманні соціалістичній економіці насамперед у контексті виробництва побутових товарів, зокрема техніки. Зроблено висновок щодо причин дефіциту потрібної продукції в торговельній мережі, низької якості товарів повсякденного вжитку та відповідного сервісу. Задля ілюстративності використано матеріали з фондової колекції Національного музею історії України та публікації сатирично-гумористичного журналу “Перець”.

Ключові слова: побутова техніка, УРСР, телевізор, холодильник, пральна машина, пилосос, дефіцит, брак, спекуляція, журнал “Перець”, Національний музей історії України.

Abstract

The article describes the circumstances of the appearance of home appliances as usual factor in everyday life of ordinary Ukrainians during the 1950s – 1960s. The reasons for the total lag of the USSR in that respect from the countries of Western Europe and the United States are analysed. The issue of providing durable goods of the population of Soviet Ukraine and their availability level for consumers is considered. The negative phenomena and tendencies inherent in the socialist economy are characterised, first of all, in the context of the production of household goods, in particular appliances. The conclusion is made about the reasons leading to the shortage of high-demand goods in the trade network, to the low quality of everyday goods and the corresponding service. For illustration, materials from the fund collection of the National Museum of the History of Ukraine and publications of the satirical and humorous magazine ‘Perets’ are used.

Key words: home appliances, Ukrainian SSR, TV, refrigerator, washing machine, vacuum cleaner, shortage, spoilage, profiteering, Perets Magazine, National Museum of the History of Ukraine.

Дослідження історії повсякдення стає в Україні все популярнішим. З'являється усвідомлення, що звичні деталі та перипетії буденності, які, власне, становлять підмурівок життя пересічної людини, впливають на розвиток суспільства не менше, ніж міждержавні конфлікти, партійні постанови або опозиційна боротьба незгодних.

Зокрема, в 1950-х – 1960-х рр. у СРСР, хоча й із відставанням на майже півстоліття від Заходу, розпочався процес формування суспільства масового споживання. Оскільки однією із базових складових соціального успіху в цьому контексті вважається наявність у житловому приміщенні різноманітної побутової техніки, відповідна проблематика за радянських реалій набула особливої гостроти. Промисловість СРСР, незважаючи на намагання перелаштувати її, відповідно до директив комуністичного керівництва країни, на випуск товарів широкого вжитку, особливих успіхів не демонструвала. Процес переорієнтації виробництва був повільним і часто супроводжувався невдачами – давалися взнаки десятиліття мілітаризації радянської промисловості, коли, як ішлося у популярному тогочасному анекдоті, “хочеш зібрати з накрадених на меблевому комбінаті деталей дитяче ліжечко, а все одно зрештою отримуєш кулетет”.

Відповідно змінювалася і соціальна психологія. Свідомість радянської людини, травмована радикальними комуністичними експериментами ленінського та сталінського періодів, із середини 1950-х рр., хоч і поволі, проте почала

нормалізуватися. Формувалося усвідомлення того, що сенс життя не вичерпується виснажливою працею задля “світлого майбутнього”, що жити потрібно тут і зараз, що існують матеріальні свідчення полегшення побуту – ті ж такі холодильники, телевізори, пылососи, пральні машинки тощо. Однак проблема полягала в тому, що, навіть маючи фінансові можливості, радянський громадянин або не міг ними скористатися через відсутність відповідної товарної номенклатури у продажу, або мусив обирати між поганим і ще гіршим.

За останні 20 років проблематика повсякдення посіла одне з чільних місць у працях вітчизняних істориків. Ще на початку 2000-х рр. в українській історіографії з’явилися дві варті уваги монографії відповідного напрямку, що стосувалися саме радянської доби: праця Л. Ковпак¹, у якій акцент зроблено здебільшого на міській побутовій проблематиці, та дослідження І. Рибак². Впродовж останнього десятиліття вийшла низка індивідуальних та колективних монографій з історії повсякдення України ХХ ст.³, зокрема в заснованій у 2010 р. Інститутом історії України НАН України серії “З історії повсякденного життя в Україні”⁴. Щороку відбуваються конференції та семінари відповідної і дотичної тематики (особливо варто відзначити науковців Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського та Університету Григорія Сковороди у Переяславі)⁵, не враховуючи публікацій, що стосуються історичної ретроспективи вузьких сегментів повсякденного життя, лише перелік яких зайняв би не менше третини поточної публікації.

Водночас у цьому вагомому масиві відповідних дослідницьких текстів вкрай рідко (та й то поверхово) згадується тема побутової техніки. Хоча її поява в щоденному житті пересічних українських родин вплинула не тільки і не так на побут, як кардинально змінила свідомість населення, його спосіб життя, вивільнила кілька зайвих годин, які можна було присвятити собі (це насамперед стосувалося жінок). Тобто побутова техніка цілковито змінила повсякдення українців.

На Заході виробництво і поширення побутової техніки набули масового характеру ще у першій чверті ХХ ст., а її перші промислові розробки припали на 1900-ті рр.: в 1901 р. британець Х. С. Бут запатентував електричний пылосос, у 1910 р. американський інженер А. Фішер – електричну пральну машину⁶. В 1927 р. у США фірма “General Electric” розпочала серійний випуск побутових холодильників “Monitor-Top”, а в 1929 р. компанія “Western Television” – телеприймачів “Visionette”. Упродовж 1930-х – 1940-х рр. сформувалася тріада “американської мрії” – дім, сім’я, робота, а ознаками заможного життя та належності до середнього класу стала побутова техніка. Так, якщо в 1947 р. в США налічувалося 222 тис. родин, які володіли телеприймачами (5% усіх американських сімей), вже на кінець 1951 р. їх кількість перевищила 24 млн (53,9%)⁷.

У Радянському Союзі цю тенденцію довгий час ігнорували. Один із найближчих соратників Й. Сталіна – А. Мікоян, згадував у мемуарах, як у 1936 р., перебуваючи з візитом у США у статусі наркома харчової промисловості Радянського Союзу, він відвідав завод компанії “General Electric”, на якому щорічно виготовляли понад 100 тис. побутових холодильників. Після прибуття в СРСР А. Мікоян запропонував Й. Сталіну налагодити таке саме виробництво на радянських підприємствах, однак отримав відмову: “Сталін не погодився зі мною, посилаючись на те, що на значній території країни зима довга, тому

1 Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій пол. ХХ ст. (1945–2000 рр.). – Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. – 250 с.

2 Рибак І. В. Соціально-побутова інфраструктура українського села 1921–1991 рр. – Кам’янець-Подільський: Абетка, 2000. – 303 с.

3 Історія повсякденності в її етнічному вимірі: спогади грека-комуніста / Відп. ред. Л. Д. Якубова. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. – 332 с.; Мовчан О. М. Повсякденне життя робітників УСРР. 1920-ті рр. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2011. – 312 с.; Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.). Колективна монографія: у 2-х частинах / Відп. ред. С. В. Кульчицький; Інститут історії України НАН України. – Частина 1. – Київ, 2009. – 445 с.; Частина 2. – Київ, 2010. – 382 с. (Серія “З історії повсякденного життя в Україні”); Українське радянське суспільство 30-х рр. ХХ ст.: нариси повсякденного життя. Колективна монографія / Відп. ред. С. В. Кульчицький. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2012. – 786 с.

4 Бондарчук П. М. Релігійна свідомість віруючих УРСР (1940–1980-ті роки): повсякденні прояви, трансформації. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2012. – 322 с.; Повоєнна Україна. Нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): у 2-х книгах, 3-х частинах. Колективна монографія / Відп. ред. В. М. Даниленко. – Книга 1, частини 1–2. – Київ, 2010. – 351 с.; Книга 2, частина 3. – Київ, 2010. – 336 с. (Серія “З історії повсякденного життя в Україні”); Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба. Колективна монографія / О. Г. Бажан та ін.; ред.-упоряд. Н. О. Лаас; відп. ред. В. М. Даниленко. 2010. Київ: Інститут історії України. 697 с. (Серія “З історії повсякденного життя в Україні”).

5 Історія повсякденності: теорія та практика. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (14–15 травня 2010 р.) / Упоряд.: Лукашевич О. М., Нагайко Т. Ю.; Міністерство освіти і науки України; Інститут історії України НАН України; ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”; Кафедра історії та культури України; Навчально-науковий центр усної історії. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – 246 с.; Історія радянської повсякденності: на перехресті джерел. Матеріали Всеукраїнського науково-теоретичного семінару (14–15 травня 2015 р., м. Вінниця) / Ред. кол.: О. А. Коляструк (відп. ред.), Н. В. Жмуд (відп. секретар), Т. Р. Кароева; Інститут історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. – Вінниця: ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2015. – 156 с. (Повсякдення: візії та смисли); Радянськість: спроба діагностики криз призму повсякденності. Матеріали II Всеукраїнського науково-теоретичного семінару (7–8 квітня 2016 р., м. Вінниця) / Ред. кол.: О. А. Коляструк (відп. ред.), Н. В. Жмуд (відп. секретар), Т. Р. Кароева; Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. – Вінниця: ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2017. – 152 с. (Повсякдення: візії та смисли); Радянська повсякденність у культурній пам’яті суспільства. Матеріали III Всеукраїнського науково-теоретичного семінару (7–8 квітня 2017 р., м. Вінниця) / Ред. кол.: О. А. Коляструк (відп. ред.), Н. В. Жмуд (відп. секретар), Т. Р. Кароева; Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. – Вінниця: ФОП “Корзун Д. Ю.”, 2017. – 356 с. (Повсякдення: візії та смисли).

6 Маліновська А. Пральні машинки 100 років тому і сьогодні: 7 фактів та неймовірні форми [Електронний ресурс] Факти ICTV: сайт телеканалу. – Режим доступу: <https://fakty.ictv.ua/ru/lifestyle/20170809-yakymy-buly-pralni-mashynky-100-rokiv-tomu-istoriya-stvorenyya-i-najnezvyhajnishy-prystosuvannya> (дата звернення: 07.11.2020).

7 Postwar American Television: Estimated U.S. TV Sets and Stations [Electronic resource] Early Television Museum. – Access mode: https://www.earlytelevision.org/us_tv_sets.html (date of the application: 07.11.2020).

особливої необхідності у холодильниках немає, а в літні місяці наше населення звикло тримати продукти у погребках. До того ж, наші заводи важкого машинобудування дуже завантажені, зокрема оборонними замовленнями⁸. Останній аргумент був, на думку наркома харчової промисловості, вирішальним.

Однак після закінчення Другої світової війни в СРСР таки стартував серійний випуск побутової техніки. Так, починаючи з 1949 р., на восьми підприємствах, зокрема й Київському заводі “Маяк”, почали налагоджувати виробництво телевізорів КВН-49; у 1951 р. випустили перший радянський холодильник “ЗіС-Москва” ДХ-2, у 1952 р. – першу пральну машинку “Рига”⁹.

У фондовій колекції Національного музею історії України (далі – НМІУ) зберігається одна з перших моделей телевізора КВН-49. Незважаючи на габарити (розміри футляра – 38×49×40 см, вага – 29 кг), діаметр його екрана становить лише 18 см. Дивитись на зображення на такому телевізорі з відстані досить незручно. Тому для компенсації цього недоліку на заводах випускали приставні лінзи, наповнені гліцерином (рис. 1).

Процес появи у квартирах радянських громадян побутової техніки був досить повільним, що видно з таблиці 1.

Таблиця 1.

Забезпеченість населення предметами культурно-побутового призначення тривалого користування в розрахунку на 1000 осіб населення (на кінець року, штук)¹⁰

	1960	1965	1966	1967
Радіоприймачі і радіоли	129	165	170	177
Телевізори	22	68	81	96
Холодильники	10	29	37	47
Пральні машинки	13	59	73	89

У будинках пересічних жителів України побутова техніка масово почала з’являтися на межі 1950-х – 1960-х рр. На шпальтах українського сатирично-гумористичного журналу “Перець”, який можна вважати своєрідним соціально-побутовим дзеркалом того часу, перша згадка про телевізор як досить масове явище з’явилася 1955 р.¹¹, про пілосос – 1957 р.¹², про холодильник – 1951 р.¹³, про пральну машину – 1963 р.¹⁴.

Темпи забезпечення радянських людей побутовою технікою були вкрай повільними¹⁵. Особливо сумного вигляду ситуація набувала при порівнянні. Якщо в тих самих США в 1962 р. холодильники мали 98% сімей, в Італії – 20%, то в СРСР – лише 5%¹⁶. Упродовж десяти наступних років радянські показники покращувалися, проте все одно на тлі “капіталістів” батьківщина соціалізму була відсталою країною: США – 99,9%, Італія – 85%, СРСР – 34,5%¹⁷.

Психологію та позицію радянського керівництва щодо побуту громадян СРСР промовисто ілюструє така історія. В 1959 р. однією із гучних суспільних подій у Радянському Союзі стало проведення в Москві виставки американських товарів широкого вжитку. Під час розмови на цьому заході між віце-президентом (майбутнім президентом) США Р. Ніксоном та першим секретарем ЦК КПРС М. Хрущовим перший, вказуючи на пральну машинку, сказав: “Це остання модель. Ви її знайдете в тисячах новозведених будинків. Американці увесь час намагаються полегшити життя своїм жінкам”. М. Хрущов відповів: “У нас відсутній такий капіталістичний підхід до жінок”¹⁸ (за іншою версією, радянський лідер іронічно поцікавився у свого візаві, чи часом у Сполучних Штатах не винайшли “машинку, яка клала б їжу до рота та ще і проштовхувала б її далі”¹⁹). Не маючи альтернативи, радянські жінки ще довго змушені були використовували у побуті пральні дошки, схожі на ту, яку у 2013 р. передали до фондової колекції НМІУ і яку використовували за її прямим призначенням до 1990-х рр. (рис. 2).

Такий стан речей зумовлювався низкою причин, одна з яких – те, що до багатьох житлових будинків ще не були прокладені лінії електропостачання. На сторінках вже згаданого “Перця” регулярно змальовувалися ситуації, коли в містах не освітлювалися цілі вулиці та мікрорайони або ж освітні заклади чи лікарні, а українські села, скажімо, в 1959 р. отримували заледве 30% необхідного їм обсягу електроенергії²⁰. Процес електрифікації осель в УРСР закінчили лише наприкінці 1960-х рр. За таких умов для жителів України актуальнішим поставало питання придбання гасу, газової лампи або скла для неї, а не телевізора чи холодильника.

Другим фактором, що зменшував попит на побутову техніку в 1950-х рр., була бідність основної маси населення. Перші електроприлади на соціальному рівні позиціонувалися як предмети розкоші та престижу. Цьому сприяла й ціна

8 Микоян А. И. Так было. – Москва: Вагриус, 1999. – С. 296.

9 Парфенов Л. Намедни. Наша эра. 1946–1960. – Москва: АСТ, 2015. – С. 91, 117.

10 Народное хозяйство СССР в 1967 году. Статистический ежегодник. – Москва: Госстатиздат, 1968. – С. 698.

11 Бойко Л. Подумаш! Я дома по телевизору подивлюсь [карикатура] // Перець. – 1955. – № 11. – С. 9.

12 Віникам на глум // Перець. – 1957. – № 3. – С. 10.

13 Заморив кіноглядачів... // Перець. – 1951. – № 9. – С. 4.

14 Не мала жінка клопоту // Перець. – 1963. – № 6. – С. 2.

15 Народное хозяйство СССР в 1967 году... – С. 698.

16 Журнов Е. Жертвы холодильной войны // Коммерсантъ. Деньги. – 2007. – № 38. – С. 106.

17 Там же.

18 Курганов И. А. Семья в СССР. 1917–1967. – Нью-Йорк, 1967. – С. 210.

19 Парфенов Л. Намедни... – С. 264.

20 Горбатюк О. С. Електрифікація українського села згідно з семирічним планом розвитку народного господарства СРСР на 1959–1965 роки // Чорноморський літопис. – 2011. – № 3. – С. 17.

на них. Так, наприклад, пральна машинка Ризького заводу на початку 1950-х рр. коштувала близько 600 крб²¹, телевізор КВН – понад 1 000²², телевізор “Львів-2” в 1960 р. – 2 600²³, телевізор “Рекорд-12” після деномінації 1961 р. – 210 (рис. 3), середньостатистичний холодильник – 208 крб²⁴. При цьому середньомісячна зарплата робітників і службовців на початку 1950-х рр. становила 360,8 крб, у 1960 р. – 652 крб²⁵.

Зрештою, коли у переважної більшості населення (насамперед, міського) у квартирах з’явилося постійне електропостачання, а на ошадних книжках – гроші, продажі побутової техніки почали зростати, і в УРСР на початок 1960-х рр. певною мірою налагодилося виробництво відповідних товарів. Так, у Харкові на виробничому об’єднанні “Комунар” почали серійний випуск телевізорів кількох торгових марок, там само з 1959 р. виробляли мультимедійний центр – телерадіола “Харків”, завдяки якій можна було не лише приймати телепередачі, а й слухати радіо та платівки²⁶. В 1962 р. у Києві розпочали випуск універсальних пральних машинок СМУ-2 “Київ”²⁷ (рис. 4, 5).

Водночас актуалізувалася нова проблема – дефіцит якісних та інноваційних товарів. Імпорту побутову техніку до СРСР не завозили, а радянська економічна система була орієнтована на валовий, а не якісний випуск продукції. При розробці побутових новинок у СРСР за основу зазвичай брали вже застарілі закордонні зразки. Так, прототипом першого серійного радянського холодильника “ЗиС-Москва” ДХ-2 правив американський ще довоєнний взірець²⁸, а одна з перших радянських серійних пральних машинок – “Рига-55”, була повністю скопійована зі шведської моделі фірми “Husqvarna”²⁹. Означені зразки випускали протягом багатьох років, навіть не модернізуючи. Для прикладу: на Заході пральні машинки-автомати з’явилися у продажу в 1947 р., а в СРСР – лише в 1975 р.

Однак навіть ці безнадійно застарілі моделі випускали із заводським браком, що разом із низькою якістю ремонтного сервісу становило специфічну радянську проблему, яка постійно висвітлювалася на сторінках “Перця”. За журнальними публікаціями можна скласти географію українських підприємств, які виготовляли побутову техніку (насамперед неякісну). Наприклад, пилососи “Ракета” із бракованими вимикачами випускав завод у Дніпропетровську³⁰, холодильники “Україна-70” із несправними холодильними агрегатами – завод у м. Василькові Київської обл.³¹, пральні машинки “Дрогобич СМ-1,5”, що пропускали воду, виготовляли в однойменному місті на Львівщині³², телевізори “Верховина” та “Львів-2” з дефектними кінескопами – на Львівському телевізійному заводі³³, портативні електричні швейні машинки марок М-4 “Харків” та М-9 “Білка”, придатні лише для того, щоб “нарвати купу ниток, понабивати в матерії дірок та захитися по вуха” – на Харківському заводі швейних машин³⁴. Також у Харкові на заводі “Електромашина” виробляли електросушарку для одягу, один вигляд якої “відлякував покупців”³⁵.

Одночасно з появою побутової техніки виникла й необхідність її ремонту. Влітку 1952 р. в Києві на розі вулиць Льва Толстого та Горького (нині – вул. Антоновича) запрацювало перше в Україні телеательє³⁶. Досить швидко в усій Українській РСР з’явилася широко розгалужена мережа ремонтних майстерень, в яких ліквідували не так поломки, що виникли під час експлуатації, як заводські дефекти. Й хоча вся побутова техніка перебувала на гарантійному обслуговуванні, отримати цю послугу було майже неможливо³⁷. Тому, якщо власники хотіли якісного ремонту, мусили платити. Коштувало це недешево. Наприклад, заміна кінескопа обходилася у 180 крб. Крім того, в магазинах постійно існував дефіцит деталей. Придбати їх можна було в тих самих телемайстрів “з-під поли”, за завищеною ціною. На “чорному” ринку трубка кінескопа, наприклад, до телевізора “Ленінград” коштувала 250 крб, до “Темпа” – 600 крб³⁸. Не було й гарантії щодо якості самого ремонту, не кажучи вже про невибагливий, м’яко кажучи, рівень обслуговування³⁹. Знайомство з фаховим телемайстром вважалося не менш престижним, аніж із автослосарем або директором універмагу.

21 Советские “стиралки” [Электронный ресурс] Назад в СССР. – Режим доступа: <http://back-in-ussr.com/2014/10/sovetskie-stiralki.html> (дата обращения: 07.11.2017).

22 Нехамкин С. Телевизор “КВН” // Известия. – 14.11.2005.

23 Вишневецький Д. А я собі дримбу куплю // Перець. – 1960. – №4. – С. 10.

24 Генеральный секретарь Л. И. Брежнев. 1964–1982 / Под ред. С. Кудряшова. – Москва, 2006. – С. 177. (Вестник архива Президента Российской Федерации. Специальное издание).

25 По страницам архивных фондов Центрального банка Российской Федерации. – Выпуск 1. Денежные доходы и расходы населения 1924–1990 гг. – Москва, 2006. – С. 11.

26 История предприятия [Электронный ресурс] ГНПП “Объединение Коммунар”: сайт. – Режим доступа: <http://www.tvset.com.ua/about/> (дата звернення: 01.11.2017).

27 Народное хозяйство СССР в 1967 году... – С. 696.

28 Пискунов В. Холодильники “Зил” – взлеты и падения. Часть I [Электронный ресурс] Холодильник.Инфо: информационный портал. – Режим доступа: http://www.holodilnik.info/articles/zil_history (дата обращения: 09.11.2017).

29 Ильин А. Обзор моделей стиральных машин “Рига” [Электронный ресурс] Стиральные машины: сайт. – Режим доступа: <http://www.lstiralnaya.ru/vybor/obzor-modelej-stiralnyx-mashin-riga> (дата обращения: 05.11.2017).

30 Вінікам на глум...

31 Заморив кіноглядачів...; Новини з питань тяганини // Перець. – 1961. – № 4. – С. 9; Художні опудала та інше // Перець. – 1963. – № 7. – С. 2.

32 Не мала жінка клопоту...

33 Вишневецький Д. А я собі дримбу куплю...; Трансконтинентальна морока // Перець. – 1964. – №1. – С. 4.

34 Ексцентричний костюм // Перець. – 1948. – № 6. – С. 3; Художні опудала та інше...

35 Зоренко М. На гора!.. // Перець. – 1951. – № 18. – С. 10.

36 Гудзик К. Все почалося з “Алітет іде в гори”: 55 років телебаченню в Україні // День. – 27.10. 2006.

37 Безбородько Г., Грамов О. Концерт за заявами // Перець. – 1957. – № 5. – С. 5.

38 Там само.

39 Прядун М. Чортики на екранах // Перець. – 1965. – № 4. – С. 10.

В сільській місцевості навіть такий “ненав’язливий” сервіс був відсутній, тож зламаний телевізор доводилося самотужки везти до обласного центру, а потім – забирати⁴⁰. Часто однією поїздкою справа не закінчувалася. На сторінках “Перця” висвітлено випадок, коли власник телевізора І. Бабійчук із с. Коршова Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. мусив 20 разів їздити до обласного центру по свій побутовий пристрій⁴¹. З іншого боку, навіть кияни не були розбещені надлишком сервісу – наприкінці 1950-х рр. усі столичні майстерні побутової техніки розміщувалися в центрі міста, й жодної – в житлових масивах, скажімо – на Солом’янці, Чоколівці чи Дарниці⁴². Такий самий дефіцит майстерень із ремонту побутової техніки (насамперед гарантійного) спостерігався в густонаселених промислових районах на сході України, зокрема – на Луганщині⁴³.

Існувала і якісніша техніка радянського виробництва – холодильники “Зил”, пральні машинки “Вятка”, телевізори “Берізка” тощо. Однак пересічний покупець навряд чи знайшов би їх у пересічному магазині. Холодильники “Зил” у вільному продажу були лише в Москві, в інші міста їх відправляли за рознарядкою – винятково для місцевих керівників⁴⁴. А за пральними машинками “Вятка” люди “стояли” в черзі по 3–5 років⁴⁵. Із 1958 р. дефіцитну техніку можна було придбати також за валюту у спеціалізованих магазинах на зразок “Берізки”, але зробити це мали змогу лише ті радянські громадяни, яким пощастило працювати за кордоном⁴⁶.

Темою дефіциту побутової техніки рясніє чи не кожен номер “Перця” 1960-х рр. Що лише не зникало з полиць магазинів у Радянському Союзі: в 1960 р., наприклад, у Харкові неможливо було купити електричну праску, хоча “в місті діяв завод ХЕМЗ [Харківський електромеханічний завод. – А. Я.], який славився на весь Радянський Союз чудовими хемзівськими прасками”⁴⁷ (рис. 6).

Щоправда, із приводу того самого ХЕМЗу “Перець” ретранслявав цілком інший погляд, а саме – на сторінках журналу стверджувалося, що підприємство “гнало” відвертий брак у вигляді спеціальних чавунних плит, що використовувалися для виготовлення прасок, які постачалися на Тростянецький електротехнічний завод у Сумській обл. (104 тис. бракованих плит за один лише 1962 р.), а той, своєю чергою, випускав праски, непридатні для користування⁴⁸. Загалом електропраски входили до номенклатури відразу п’яти українських підприємств, однак якісні моделі цих електроприладів, як стверджував “Перець”, доводилося завозити до республіки “аж із Ленінграда”⁴⁹ (нині Санкт-Петербург).

Відомі й інші причини дефіциту. Так, керівництво Львівського автобусного заводу відмовилося налагоджувати на підприємстві виробництво електричних центрифуг для викручування випраної білизни, відверто заявляючи, що “тут великого валу не накрутиш”⁵⁰ (тобто не виконаєш плану за кількісними показниками). Хоча саме незадоволений попит на побутову техніку і спричиняв брак, який стосувався як банальних прасок, так і інноваційних (за радянських умов) механізмів. Дефективними були електричні підлогонатирачі виробництва Полтавського заводу “Електромотор”, які “стрибали як навіжені та плювалися на всі боки електричними іскрами”⁵¹, або електричні соковижималки Харківського заводу “Електротяжмаш”, які “було легко впізнати за такими прикметами: потріскані пластмасові кришки центрифуг, подряпане металеве ситечко, неоковирна форма завантажувального патрубку тощо”⁵².

Дефіцит на якісну побутову техніку змушував людей заводити дружбу з “потрібними” людьми, давати хабарі, переплачувати за бажані речі (насамперед імпорتنі) на чорному ринку, тобто породжував “блат” і спекуляцію. У сфері торгівлі з’явилося чимало охочих покращити своє матеріальне становище на тлі невідповідності попиту і пропозиції. Зазвичай за дефіцитну техніку на початку 1960-х рр. покупці змушені були платити подвійну ціну. Так, у Одесі в 1960 р. правоохоронні органи виявили цілий склад нових холодильників. Його господар, Й. Коновалов, за холодильник вимагав на 1 000 карбованців більше, ніж товар коштував у магазині⁵³. І люди платили, аби не чекати в черзі кілька років. Так, 2 000 карбованців замість 960 за швейну машинку заплатив в 1959 р. робітник Сенченко із с. Савинців Балаклійського р-ну Харківської області⁵⁴. Водночас у 1962 р. у перчанській замітці описано ситуацію, пов’язану із заступницею директора магазину в Луганську Г. Сафоновою, якій на досить скромну зарплату вдалося не лише пишно обставити власну оселю, придбати автомобіль та щороку їздити до Криму, а й забезпечити доньку та сина семикімнатним будинком та легковими автомобілями “Москвич” та “Волга”⁵⁵.

Приховати такі речі від людського ока було неможливо. Тож природно, що це зумовлювало втрату суспільством віри в декларовані владою соціалістичні ідеали та справедливість. В наступні десятиліття тенденція лише посилювалася.

40 Пархоменко Ю. У семи комбінатів... // Перець. – 1965. – № 6. – С. 4.

41 Бабійчук І. Я знаю тебе як спеціаліста... // Перець. – 1963. – № 6. – С. 10.

42 Глазовий П., Громов О. Про майстерні і ательє (де їх немає і де вони є) // Перець. – 1959. – № 14. – С. 6–7.

43 Білкун М., Корнієнко М. Має бути розмова... // Перець. – 1961. – № 11. – С. 5.

44 Пискунов В. Холодильники “Зил”...

45 Советские “стиралки”...

46 Иванова А. С. Государственная торговля на иностранную валюту в иерархии и культуре потребления советского общества. 1958–1991 гг.: Автореф. дисс. ... канд. истор. наук. – Москва, 2012. – С. 30.

47 Кардаш Г. Электроутюг і качалка // Перець. – 1960. – № 13. – С. 4.

48 Холодні залізяки // Перець. – 1963. – № 5. – С. 2.

49 Білкун М., Глазовий П. І утюг – наш друг, і м’ясорубка – голубка... // Перець. – 1961. – № 3. – С. 4.

50 Там само.

51 Яке вже там дзеркало... // Перець. – 1964. – № 7. – С. 3.

52 Танцюючі соковижималки // Перець. – 1965. – № 13. – С. 5.

53 Безбородько Г. Очі, взяті напрокат // Перець. – 1960. – № 23. – С. 5.

54 Двоголові цвяхи // Перець. – 1951. – № 21. – С. 5.

55 Здоровенькі були! // Перець. – 1962. – № 3. – С. 2.

Зрештою, це роз'їло суспільство зсередини і в майбутньому стало однією із причин розвалу СРСР.

Отже, в 1950-х рр. у торговельній мережі радянської України з чималим запізненням порівняно із країнами Заходу почали з'являтися перші зразки побутової техніки. Спочатку вони коштували дорого й були недоступні для основної маси населення. Важливим стримуючим фактором став також великий відсоток неелектрифікованих житлових помешкань. Однак унаслідок певних соціально-економічних зрушень у постсталінському СРСР різноманітна техніка почала поступово входити у побут людей. Українські господині швидко оцінили її переваги, оскільки побутові прилади дозволяли економити їм час і сили. В СРСР, як і в усьому цивілізованому світі, почався процес формування суспільства масового споживання. Проте неефективна планова економічна система в СРСР не передбачала забезпечення попиту населення якісними товарами. Побутові прилади здебільшого копіювали із застарілих закордонних зразків, вони часто ламалися. Тож із 1960-х рр. в УРСР особливо гостро постала проблема дефіциту якісної (насамперед імпоротної) побутової техніки та її сервісного обслуговування, що, своєю чергою, породило “чорний” ринок, “благ” і хабарництво. Поява таких схем за участю працівників торгівлі, міліції, партійних керівників стала причиною втрати суспільством віри в декларовані соціалістичні ідеали та справедливість. Зрештою, це стало не лише чинником повсякденного життя, а й причиною розвалу СРСР на початку 1990-х рр.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Бабійчук І.* Я знаю тебе як спеціаліста... // Перець. – 1963. – № 6. – С. 10.
- Безбородько Г.* Очі, взяті напрокат // Перець. – 1960. – № 23. – С. 5.
- Безбородько Г., Громов О.* Концерт за заявами // Перець. – 1957. – № 5. – С. 5.
- Білкун М., Глазовий П.* І утюг – наш друг, і м'ясорубка – голубка... // Перець. – 1961. – № 3. – С. 4.
- Білкун М., Корнієнко М.* Має бути розмова... // Перець. – 1961. – № 11. – С. 5.
- Бойко Л.* Подумаєш! Я дома по телевізору подивлюсь [карикатура] // Перець. – 1955. – № 11. – С. 9.
- Бондарчук П. М.* Релігійна свідомість віруючих УРСР (1940–1980-ті роки): повсякденні прояви, трансформації.– Київ: Інститут історії України НАН України, 2012. – 322 с.
- Вишневецький Д.* А я собі дрімбу куплю // Перець. – 1960. – № 4. – С. 10.
- Віникам на глум* // Перець. – 1957. – № 3. – С. 10.
- Генеральний секретар Л. І. Брежнев. 1964–1982 /* Под ред. С. Кудряшова. – Москва, 2006. – 240 с. (Вестник архива Президента Российской Федерации. Специальное издание).
- Глазовий П., Громов О.* Про майстерні і ательє (де їх немає і де вони є) // Перець. – 1959. – № 14. – С. 6–7.
- Горбатюк О. С.* Електрифікація українського села згідно з семирічним планом розвитку народного господарства СРСР на 1959–1965 роки // Чорноморський літопис. – 2011. – № 3. – С. 15–17.
- Гудзик К.* Все почалося з “Алітет іде в гори”: 55 років телебаченню в Україні // День. – 27.10.2006.
- Двоголові цвяхи* // Перець. – 1951. – № 21. – С. 5.
- Ексцентричний костюм* // Перець. – 1948. – № 6. – С. 3.
- Жирнов Е.* Жертви холодильної війни // Коммерсантъ. Деньги. – 2007. – № 38. – С. 106.
- Заморив кіноглядачів...* // Перець. – 1951. – № 9. – С. 4.
- Здоровенькі були!* // Перець. – 1962. – № 3. – С. 2.
- Зоренко М.* На гора!.. // Перець. – 1951. – № 18. – С. 10.
- Іванова А. С.* Государственная торговля на иностранную валюту в иерархии и культуре потребления советского общества. 1958–1991 гг.: Автореф. дисс. канд. истор. наук. – Москва, 2012. – 30 с.
- Ильин А.* Обзор моделей стиральных машин “Рига” [Электронный ресурс] Стиральные машины: сайт. – Режим доступа: <http://www.lstiralnaya.ru/vybor/obzor-modelej-stiralnyx-mashin-riga> (дата обращения: 05.11.2017).
- История предприятия* [Электронный ресурс] ГНПП “Объединение Коммунар”: сайт. – Режим доступа: <http://www.tvset.com.ua/about> (дата звернення: 01.11.2017).
- Історія повсякденності в її етнічному вимірі: спогади грека-комуніста /* Відп. ред. Л. Д. Якубова. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. – 332 с.
- Історія повсякденності: теорія та практика. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (14–15 травня 2010 р.) /* Упоряд.: Лукашевич О. М., Нагайко Т. Ю.; Міністерство освіти і науки України; Інститут історії України НАН України; ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”; кафедра історії та культури України; Навчально-науковий центр усної історії. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – 246 с.
- Історія радянської повсякденності: на перехресті джерел. Матеріали Всеукраїнського науково-теоретичного семінару (14–15 травня 2015 р., м. Вінниця) /* Ред. кол.: О. А. Коляструк (відп. ред.), Н. В. Жмуд (відп. секретар), Т. Р. Кароєва; Інститут історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. – Вінниця: ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2015. – 156 с. (Повсякдення: візії та смисли).
- Кардаш Г.* Електроутюг і качалка // Перець. – 1960. – № 13. – С. 4.
- Ковпак Л. В.* Соціально-побутові умови життя населення України в другій пол. ХХ ст. (1945–2000 рр.). – Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. – 250 с.
- Курганов І. А.* Семья в СССР. 1917–1967. – Нью-Йорк, 1967. – 332 с.
- Маліновська А.* Пральні машинки 100 років тому і сьогодні: 7 фактів та неймовірні форми // Факти ICTV: сайт телеканалу. – Режим доступу: <https://fakty.ictv.ua/ru/lifestyle/20170809-yakymy-buly-pralni-mashynky-100-rokiv-tomu-istoriya-stvorennya-i-najnezvyhajnishy-prystosuvannya> (дата звернення: 07.11.2020).

- Микоян А. И. Так было. – Москва: Вагриус, 1999. – 612 с.
- Мовчан О. М. Повсякденне життя робітників УСРР. 1920-ті рр. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2011. – 312 с.
- Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.). Колективна монографія: у 2-х частинах / Відп. ред. С. В. Кульчицький; Інститут історії України НАН України. – Частина 1. – Київ, 2009. – 445 с.; Частина 2. – Київ, 2010. – 382 с. (Серія “З історії повсякденного життя в Україні”).
- Народное хозяйство СССР в 1967 году. Статистический ежегодник. – Москва: Госстатиздат, 1968. – 1008 с.
- Не мала жінка клопоту // Перець. – 1963. – № 6. – С. 2.
- Нехамкин С. Телевизор “КВН” // Известия. – 14.11.2005.
- Новини з питань тяганини // Перець. – 1961. – № 4. – С. 9.
- Парфенов Л. Намедни. Наша эра. 1946–1960. – Москва: АСТ, 2015. – 288 с.
- Пархоменко Ю. У семи комбінатів... // Перець. – 1965. – № 6. – С. 4.
- Пискунов В. Холодильники “Зил” – взлеты и падения. Часть I [Электронный ресурс] Холодильник.Инфо: информационный портал. – Режим доступа: http://www.holodilnik.info/articles/zil_history (дата обращения: 09.11.2017).
- По страницам архивных фондов Центрального банка Российской Федерации. – Выпуск 1. Денежные доходы и расходы населения 1924–1990 гг. – Москва, 2006. – 72 с.
- Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): у 2-х книгах, 3-х частинах. Колективна монографія / Відп. ред. В. М. Даниленко; Інститут історії України НАН України. – Книга 1, частини 1–2. – Київ, 2010. – 351 с.; Книга 2, частина 3. – Київ, 2010. – 336 с. (Серія “З історії повсякденного життя в Україні”).
- Прядун М. Чортики на екранах // Перець. – 1965. – № 4. – С. 10.
- Радянськість: спроба діагностики кризь призму повсякденності. Матеріали II Всеукраїнського науково-теоретичного семінару (7–8 квітня 2016 р., м. Вінниця) / Ред. кол.: О. А. Коляструк (відп. ред.), Н. В. Жмуд (відп. секретар), Т. Р. Кароєва; Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. – Вінниця: ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2017. – 152 с. – (Повсякдення: візії та смисли).
- Радянська повсякденність у культурній пам’яті суспільства. Матеріали III Всеукраїнського науково-теоретичного семінару (7–8 квітня 2017 р., м. Вінниця) / Ред. кол.: О. А. Коляструк (відп. ред.), Н. В. Жмуд (відп. секретар), Т. Р. Кароєва; Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. – Вінниця: ФОП “Корзун Д. Ю.”, 2017. – 356 с. – (Повсякдення: візії та смисли).
- Рибак І. В. Соціально-побутова інфраструктура українського села 1921–1991 рр. – Кам’янець-Подільський: Абетка, 2000. – 303 с.
- Советские “стиралки” [Электронный ресурс] Назад в СССР. – Режим доступа: <http://back-in-ussr.com/2014/10/sovetskie-stiralki.html> (дата обращения: 07.11.2017).
- Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба. Колективна монографія / О. Г. Бажан та ін.; ред.-упоряд. Н. О. Лаас; відп. ред. В. М. Даниленко. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2014. – 697 с. (Серія монографічних видань “З історії повсякденного життя в Україні”).
- Танцюючі соковижималки // Перець. – 1965. – № 13. – С. 5.
- Трансконтинентальна морока // Перець. – 1964. – № 1. – С. 4.
- Українське радянське суспільство 30-х рр. ХХ ст.: нариси повсякденного життя. Колективна монографія / Відп. ред. С. В. Кульчицький. – Київ: Інститут історії України, 2012. – 786 с.
- Холодні залізяки // Перець. – 1963. – № 5. – С. 2.
- Художні опудала та інше // Перець. – 1963. – № 7. – С. 2.
- Яке вже там дзеркало... // Перець. – 1964. – № 7. – С. 3.
- Postwar American Television: Estimated U.S. TV Sets and Stations [Electronic resource] Early Television Museum. – Access mode: https://www.earlytelevision.org/us_tv_sets.html (date of the application: 07.11.2020).

REFERENCES

- Babiichuk I. 1963. Ya znaiu tebe yak spetsialista... *Perets*, no. 6, p. 10.
- Bezborodko H. 1960. Ochi, vziati naprokat. *Perets*, no. 23, p. 5.
- Bezborodko H., Hromov O. 1957. Kontsert za zaiavamy. *Perets*, no. 5, p. 5.
- Bilkun M., Hlazovyi P. 1961. I utiuh – nash druh, i miasorubka – holubka... *Perets*, no. 3, p. 4.
- Bilkun M., Korniienko M. 1961. Maie buty rozmova... *Perets*, no. 11, p. 5.
- Boiko L. 1955. Podumaiesh! Ya doma po televizoru podyvlius [karykatura]. *Perets*, no. 11, p. 9.
- Bondarchuk P. M. 2012. Relihiina svidomist viruiuchykh URSR (1940–1980-ti roky): povsiakdenni proiavy, transformatsii. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy.
- Vyshnevskiy D. 1960. A ya sobi drymbu kupliu. *Perets*, no. 4, p. 10.
- Vynkam na hlum. *Perets*. 1957, no. 3, p. 10.
- Generalnyi sekretar L. I. Brezhnev. 1964–1982. 2006. (ed. S. Kudriashova). Moskva. (Vestnik arkhiva Prezidenta Rossiiskoi Federatsii. Spetsialnoe izdanie).
- Hlazovyi P., Hromov O. 1959. Pro maisterni i atelie (de yikh nemaie i de vony ye). *Perets*, no. 14, pp. 6–7.
- Horbatiuk O. S. 2011. Elektryfikatsiia ukrainskoho sela zghidno z semyrichnym planom rozvytku narodnoho hospodarstva SRSR na 1959–1965 roky. *Chornomorskyi litopys*, no. 3, pp. 15–17.
- Hudzyk K. 2006. Vse pochalosia z Alitet ide v hory: 55 rokiv telebachenniu v Ukraini. *Den*. 27.10.2006.

- Dvoholovi tsviakhy. *Perets*. 1951, no. 21, p. 5.
- Ekstsentrychnyi kostium. *Perets*. 1948, no. 6, p. 3.
- Zhirnov E. 2007. Zhertvy kholodilnoi voiny. *Kommersant. Dengi*, no. 38, p. 106.
- Zamoryv kinohliadachiv... *Perets*. 1951, no. 9, p. 4.
- Zdorovenki buly! *Perets*. 1962, no. 3, p. 2.
- Zorenko M. 1951. Na hora!.. *Perets*, no. 18, p. 10.
- Ivanova A. S. 2012. Gosudarstvennaia torgovlia na inostrannuiu valiutu v ierarkhii i kulture potrebleniia sovetskogo obshchestva. 1958–1991 gg.: Avtoref. diss. kand. istor. nauk. Moskva.
- Ilin A. Obzor modelei stiralnykh mashin Riga [Electronic resource] URL: <http://www.Istiralnaya.ru/vybor/obzor-modelej-stiralnykh-mashin-riga> (data obrashcheniia: 05.11.2017).
- Istoriia predpriatiia [Electronic resource] URL: <http://www.tvset.com.ua/about> (data zvernennia: 01.11.2017).
- Istoriia povsiakdennosti v ii etnichnomu vymiri: spohady hreka-komunista. 2009. (ed. L. D. Yakubova). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy.
- Istoriia povsiakdennosti: teoriia ta praktyka. Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii (14–15 travnia 2010 r.). 2010. (ed.: Lukashevych O. M., Nahaiko T. Yu.; Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy; DVNZ Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody; kafedra istorii ta kultury Ukrainy; Navchalno-naukovyi tsentr usnoi istorii). Pereiaslav-Khmelnytskyi.
- Istoriia radianskoï povsiakdennosti: na perekhresti dzherel. Materialy Vseukrainskoho naukovo-teoretychnoho seminaru (14–15 travnia 2015 r., m. Vinnytsia). 2015 (Red. kol.: O. A. Koliastruk (vidp. red.), N. V. Zhmud (vidp. sekretar), T. R. Karoieva; Instytut istorii, etnologii i prava Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu im. M. Kotsiubynskoho). Vinnytsia: TOV Nilan-LTD. (Povsiakdenntia: vizii ta smysly).
- Kardash H. 1960. Elektroutiuh i kachalka. *Perets*, no. 13, p. 4.
- Kovpak L. V. 2003. Sotsialno-pobutovi umovy zhyttia naselennia Ukrainy v druhii pol. 20 st. (1945–2000 rr.). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy.
- Kurganov I. A. 1967. Semia v SSSR. 1917–1967. New York.
- Malinovska A. Pralni mashynky 100 rokiv tomu i sohodni: 7 faktiv ta neimovirmi formy [Electronic resource] URL: <https://fakty.ictv.ua/ru/lifestyle/20170809-yakymy-buly-pralni-mashynky-100-rokiv-tomu-istoriya-stvorennia-i-najnezvyčajnishi-prystosuvannya> (data zvernennia: 07.11.2020).
- Mikoian A. I. 1999. Tak bylo. Moskva: Vagrius.
- Movchan O. M. 2011. Povsiakdenne zhyttia robotnykiv USRR. 1920-ti rr. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy.
- Narysy povsiakdennoho zhyttia radianskoï Ukrainy v dobu nepu (1921–1928 rr.). 2009–2010. (ed. S. V. Kulchytskyi; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy). Vol. 1–2, Kyiv (Seriia Z istorii povsiakdennoho zhyttia v Ukraini).
- Narodnoe khoziaistvo SSSR v 1967 godu. Statisticheskii ezhegodnik. 1968. Moskva: Gosstatizdat.
- Ne mala zhinka klopotu. *Perets*. 1963, no. 6, p. 2.
- Nekhamkin S. 2005. Televizor KVN. *Izvestiia*. 14.11.2005.
- Novyny z pytan tiahany. *Perets*. 1961, no. 4, p. 9.
- Parfenov L. 2015. Namedni. Nasha era. 1946–1960. Moskva: AST.
- Parkhomenko Yu. 1965. U semy kombinativ... *Perets*, no. 6, p. 4.
- Piskunov V. 2017. Kholodilniki “ZiL” – vzlety i padeniia. Vol. 1. [Electronic resource] URL: http://www.holodilnik.info/articles/zil_history (data obrashcheniia: 09.11.2017).
- Po stranitsam arkhivnykh fondov Tsentralnogo banka Rossiiskoi Federatsii. 2006. Vol. 1. Denezhnye dokhody I raskhody naselennia 1924–1990 gg. Moskva.
- Povoienna Ukraina: narysy sotsialnoi istorii (druga polovyna 1940-kh – seredyna 1950-kh rr.). 2010 (ed. V. M. Danylenko. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy). Vol. 1–2, Kyiv (Seriia Z istorii povsiakdennoho zhyttia v Ukraini).
- Priadun M. 1965. Chortyky na ekranakh. *Perets*, no. 4, p. 10.
- Radianskist: sprobha diahnostryky kriz pryzmu povsiakdennosti. Materialy 2 Vseukrainskoho naukovo-teoretychnoho seminaru (7–8 kvitnia 2016 r., m. Vinnytsia). 2017 (Red. kol.: O. A. Koliastruk (vidp. red.), N. V. Zhmud (vidp. sekretar), T. R. Karoieva; Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. M. Kotsiubynskoho). Vinnytsia: TOV Nilan-LTD. (Povsiakdenntia: vizii ta smysly).
- Radianska povsiakdenntist u kulturnii pamiaty suspilstva. Materialy 3 Vseukrainskoho naukovo-teoretychnoho seminaru (7–8 kvitnia 2017 r., m. Vinnytsia). 2017. (Red. kol.: O. A. Koliastruk (vidp. red.), N. V. Zhmud (vidp. sekretar), T. R. Karoieva; Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. M. Kotsiubynskoho). Vinnytsia: FOP Korzun D. Yu. (Povsiakdenntia: vizii ta smysly).
- Rybak I. V. 2000. Sotsialno-pobutova infrastruktura ukrainskoho sela 1921–1991 rr. Kamianets-Podilskyi: Abetka.
- Sovetskie stiraliki [Electronic resource] URL: <http://back-in-ussr.com/2014/10/sovetskie-stiraliki.html> (data obrashcheniia: 07.11.2017).
- Sotsialni transformatsii v Ukraini: piznii stalinizm I khrushchovska doba (O. H. Bazhan ta in.; ed. N. O. Laas, V. M. Danylenko). 2014. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy (Seriia monohrafichnykh vydan Z istorii povsiakdennoho zhyttia v Ukraini).
- Tantsiuiuchi sokovyzhymalky. *Perets*. 1965, no. 13, p. 5.
- Transkontynentalna moroka. *Perets*. 1964, no. 1, p. 4.
- Ukrainske radianske suspilstvo 30-kh rr. 20 st.: narysy povsiakdennoho zhyttia. 2012. (ed. S. V. Kulchytskyi). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy.
- Kholodni zaliziaky. *Perets*. 1963, no. 5, p. 2.

Khudozhni opudala ta inshero *Perets*. 1963, no. 7. p. 2.

Yake vzhe tam dzerkalo... *Perets*. 1964, no. 7. p. 3.

Postwar American Television: Estimated U.S. TV Sets and Stations [Electronic resource] URL: https://www.earlytelevision.org/us_tv_sets.html (date of the application: 07.11.2017).

Перелік ілюстрацій:

Рис. 1. Телевізор КВН-49 з приставною лінзою, 1950-ті рр.

Рис. 2. Пральна дошка. 1970-ті рр. Належала Г. Лановій, мешканці с. Кирнасівка (Вінницька обл.).

Рис. 3. Подружжя Віктор і Валентина Каленюк (Рівненська обл.) біля придбаного телевізора Рекорд-12, 1960-і рр.

Рис. 4. Свинарки радгоспу “Реконструкція” (Харківська обл.) Н. Опята, І. Душаницька, С. Діденко біля радіоли розучують пісні для виступу в гуртку художньої самодіяльності. 1959 р.

Рис. 5. На Київському заводі пральних машин освоєний випуск напівавтоматичних машин СМУ-2 “Київ”. На знімку: збиральний цех. Фото К. Шамшина (Фотохроніка РАТАУ), 18.04.1962.

Рис. 6. Праска з термостатом. Харківський електромеханічний завод. 1966 р.

Рис. 1

Рис. 2, 3

Рис. 4

Рис. 5, 6

